

הרב אהרן ליברמן

ראש כולל "אור עמרם" בני ברק

אם מותר לומר בשבת אישן כדי שאהי' ער בליל הסדר או ללמוד בליל שבועות

בס"ד, כ"א סיון תשע"ב לפ"ק

שוכט"ס לכבוד ידידי הרה"ג ומהולל בשבתות, ידיו רב לו, ידיים מוכיחות, כהן שדעתו יפה, מו"ה גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א, מח"ס "גם אני אודך".

אחדשה"ט בידידות נאמנה,

על דבר שאלתו אם כשחל ערב פסח בשבת מותר לומר אישן ביום כדי שאהי' ער בליל הסדר, וכמו כן כשחל ערב שבועות בשבת אם מותר לומר אישן ביום כדי שאוכל ללמוד בליל שבועות. ואת"ל דזהו בכלל מה שכתב המג"א (רצ סק"א) "לא יאמר בשבת נישן כדי לעשות מלאכתינו בערב (ספר חסידים סימן רסו)", מהו לומר לאחר השינה ישנתי הרבה כדי שאוכל לערוך את הסדר או ללמוד בליל שבועות.

א) ג' דרכים בביאור האיסור לומר נישן בשבת כדי לעשות מלאכה במוצ"ש, ונפק"מ אם מותר לומר כן בע"ש, ובשבת אחר השינה, או בשבת לצורך מצוה

הנה כדי לפשוט שאלה זו עלינו לברר תחילה מהו טעם הספר חסידים שלא לומר בשבת נישן כדי לעשות מלאכתנו בערב, ואפשר לבאר בתלתא אנפין: - א) עפ"י מה שדרשו חז"ל (שבת קיג): "ודבר דבר" (ישעיה נח, יג) שלא יהא דיבורך של שבת כדיבורך של חול. וכתבו התוס' (ד"ה שלא) שיש למעט כדיבור ולא כמו שרגילים בימי חול להרבות כדיבור. וכן נפסק להלכה בטושו"ע (שז, א) דלכן אסור לומר דבר פלוני אעשה למחר, ואפילו בשיחת דברים בטלים אסור להרבות. וי"ל דבכלל זה שלא לומר נישן כדי לעשות מלאכתנו. - ב) לפי מש"כ הטור דאם רגיל

בשנת צהרים אל יבטלנו כי עונג הוא לו, והובא ברמ"א (רצ, א). וכיון דשינה בשבת תענוג, לכן כשאומר שהשינה אינו לכבוד תענוג בשבת רק כדי לעשות מלאכה במוצ"ש הוי זלזול לשבת. - ג) משום איסור הכנה משבת לחול, וכהא דמבואר בשו"ע (שז, ח) דאסור לעשות בשבת פעולה הניכרת שהיא לצורך מוצאי שבת, וכגון להחשיך בשבת כדי להביא פירות מוקצים שאי אפשר להביאם בשבת, ומינכר שמכין עצמו למוצ"ש, עיי"ש. וכמו"כ כשאומר נישן כדי לעשות מלאכתנו שניכר שישן לצורך חול הוי הכנה משבת לחול.

ונפק"מ בין הטעמים כשאינו אומר שישן כדי לעשות "מלאכה" במוצ"ש, רק נישן כדי שנוכל ללמוד תורה במוצאי שבת, להצד הא' דהאיסור משום ודבר דבר יש לצדד דהני מילי כשאומר אעשה מלאכה במוצ"ש שהוא דבר שאסור לעשותו בשבת, אבל לדבר מצוה יתכן דדיבור שרי. וכבר נחלקו הפוסקים (כמובא במשנ"ב שז סק"א) אם דיבור לדבר מדבר מצוה שרי, דעת המג"א וכנסת הגדולה דאפילו לדבר מצוה כגון כתיבת ספר תורה וכי האי גוונא, אסור לומר אעשה למחר. אבל בא"ר ומאמר מרדכי וברכי יוסף חולקים וסוברים דכל לדבר מצוה שרי. ומ"מ נכון לכתחילה להחמיר כשאין צורך לזה כדיבורו היום [עיין בתוספת שבת]. ובנידו"ד קל יותר שכן אינו מזכיר כלל מלאכה כמו בכתיבת ס"ת כי אם ללמוד במוצ"ש. - אבל להצד הב' דהאיסור משום זלזול בשבת אסור, דעכ"פ נראה כמזלזל בשבת. - והי"ה להצד הג' אסור משום הכנה, דהכנה משבת לחול אפילו לצורך מצוה אסור, וכמו הבאת יין להבדלה

(ראה משנ"ב תרסז סק"ה) שאסור להביא יין מיו"ט לחבירו ורק בשעת הדחק שלא ימצא בלילה בקל מותר להביא יין, וכן אסור לחפש (לגלול) הס"ת משבת ליו"ט.

עוד נפק"מ אם מותר לומר בערב שבת שינוח הרבה בשבת כדי שיהיה ניעור במוצ"ש, דלהצד הא' פשיטא דשרי, דהאמירה אסור רק בשבת משום ודבר דבר. – וכמו"כ להצד הג' י"ל דשרי, כיון שבשבת גופא ליכא אמירה, ולא מינכר שהשינה לצורך חול. – אבל להצד הב' יש לצדד דאסור לומר כן דהוי עכ"פ זלזול לשבת שאומר ששינתו תהיה לחול, דמראה כמזלזל במצוות השבת בזה שאומר שאינו ישן בשביל שבת רק כדי שיהיה ניעור במוצ"ש.

ולכאורה יש לתלות בזה גם שאלתינו אם מותר לומר אחר השינה שנח הרבה כדי שיוכל ללמוד במוצ"ש, להצד הא' יש לצדד להקל דהוי דיבור של מצוה, ואף שאין בדיבור זה צורך היום, מ"מ דיבור חול גמור לא הוי. – וכמו"כ להצד הג' דהאיסור משום הכנה י"ל דכיון שבשעת השינה לא היה ניכר שישן לצורך חול אין איסור בזה שאומר עכשיו שלא יהיה עייף בלילה כיון שישן הרבה בשבת.

וכדמות ראייה יש להביא מש"כ במשנ"ב (שיט סק"ה) דאם בירר לצורך סעודה ונשתייר מברירתו לאחר הסעודה, אין בכך כלום, כיון שבירר בהיתר. ובשעה"צ (סק"ה) דאפילו בבירר לאותה סעודה ואח"כ נמלך לעזבה לסעודה אחרת אין בזה חיוב דקדמה מעשה למחשבה, אלא שלדעת הפמ"ג לא אריך למיעבד הכי עיי"ש, וה"ה בדין שבשעה שישן לא היה ניכר הכנה לחול, אף שאח"כ אומר שיהיה ניעור במוצ"ש מפני שישן הרבה, מ"מ כיון שבשעת השינה לא היה מינכר מילתא שרי. – אבל להצד הב' דהוי זלזול לשבת נראה שאפילו אחר השינה לא יאמר כן. ואמנם יש להשיב על ראייה זו, דשאני התם דמלאכת מחשבת אסרה תורה, ובשעת מעשה לא היתה כלל מלאכה, שכן בירר

בהיתר לצורך הסעודה ואין זו דרך המלאכה, ולכן מהני סברא זו דקדמה מעשה למחשבה, שמלכתחילה לא היה כלל מלאכה. משא"כ בנידו"ד, הרי במחשבה היה כבר מעשה הכנה לחול אלא שלא בגילוי, ואח"כ נתגלה מחשבתו שמעיקרא, א"כ י"ל דחמור טפי. – ומ"מ מסברא עדיין נראה לומר דכיון שבשעת השינה לא היה ניכר שישן לצורך חול אין איסור בזה שאומר עכשיו שלא יהיה עייף בלילה כיון שישן הרבה בשבת.

ב) לדעת רוב פוסקים האיסור משום שנראה כמזלזל בכבוד שבת – וכשמזכיר מלאכה נכלל גם באיסור "ודבר דבר"

והנה בבאר היטב (סימן רצ, סק"א) העתיק את המג"א (הנ"ל) בתוספת דברים, וז"ל: ולא יאמר נלך ונישן כדי שנוכל לעשות מלאכתנו בליל מוצאי שבת שמראה בזה שנח וישן בשביל ימות החול, ספר חסידים סימן רס"ו, [מג"א]. – וכלשון זה כתוב בעולת שבת (סימן רצ, סק"א) ובמשנ"ב (רצ, סק"ד) עיי"ש. וכ"ה בכף החיים (רצ, ז): ולא יאמר נישן כדי שנעשה מלאכתנו במו"ש שאסור לומר למחר אעשה כך ואפילו חפץ לכתוב תורה מפני שמראה מה שישן ונח בשבת שעושה בשביל החול אלא יאמר ננוח כי שבת היום, עכ"ל. – ומשמע דהאיסור לומר שישן לצורך מוצאי שבת הוא משום זלזול בכבוד השבת, דבמקום לנוח לכבוד שב"ק שהיא מתענוגי שבת יושן לצורך חול.

ולפום ריהטא היה נראה לומר דהמג"א נקט כהצד הא' דהאיסור הוא משום ודבר דבר, דהנה בשו"ע הרב (רצ, ו) כתב: לא יאמר בשבת לבני ביתו נישן היום כדי לעשות מלאכתנו בערב (עיין סימן ש"ז), עכ"ל. וכוונתו למה שכתב בשו"ע (שז, א): ודבר דבר שלא יהא דיבור של שבת כדיבור של חול, הלכך אסור לומר דבר פלוני אעשה למחר. ובמג"א (סק"א): אעשה למחר, אפילו דבר מצוה (ספר חסידים סימן רס"ו). – וממה שהעתיק המג"א את הספר חסידים ביני שבת

התלויים בדיבור, משמע דהאיסור משום "ודבר דבר".

אלא שכבר הקשה הא"ר (סי' שז סק"א) למה יגרע מחפצי שמים שנפסק בשו"ע (שו, ו) דמותר לדבר בהם בשבת. ותירץ בתוספת שבת (שז סק"א) ובלבושי שרד (שם סק"ב) דשאני האי דסימן ש"ו דיש צורך בדיבורו היום, ומשא"כ בהא שהוא סיפור בעלמא ואין צורך בדיבורו היום. – אבל הא"ר לא ס"ל לחלק בין חפצי שמים ודיבור לדבר מצוה, וכתב: עיינתי בספר חסידים דמיירי כשאומר נישן כדי לכתוב ספר תורה למחר דאז אין תענוג השינה בשביל כבוד שבת, אבל אומר שיעשה מצוה למחר מנא לן, עכ"ל. וכ"כ הא"ר (בסימן רצ סק"א): לא יאמר בשבת נישן כדי שנעשה מלאכתנו במוצאי שבת ואפילו חפץ לכתוב תורה אלא יאמר כי שבת היום, עכ"ל. וזהו כהצד הב' דהאיסור הוא משום דמזלזל בכבוד שבת.

א) לדעת הח"א וערוה"ש האיסור משום הכנה משבת לחול

ואולם בדרך אחרת נקטו החיי אדם וערוך השלחן דהאיסור לומר אישן כדי לעשות מלאכה אינו רק מצד זלזול בכבוד השבת, אלא יש בזה איסור הכנה משבת לחול. וזה לשון החיי אדם (כלל ז אות י): ולא יאמר אישן בשבת כדי שאוכל להיות נעור במוצאי שבת, דהוי כמכין לחול. וכ"כ בערוך השלחן (רצ, א): ואסור לומר אישן כדי לעשות מלאכה בערב ואפילו כדי ללמוד בערב דזהו מכין משבת לחול אלא יישן כדי לנוח בשבת.

וצריך לומר דס"ל דאעפ"י שבעצם השינה יש תועלת והנאה גם בשבת, מ"מ כיון שמדגיש שהוא לצורך חול אסור, וכהא דנפסק בשו"ע (שז, ז) דמותר לומר לחבירו הנראה בעיניך שתוכל לעמוד עמי לערב אע"פ שמתוך כך מבין שצריך לו לערב לשכרו, אבל לא יאמר לו היה נכון עמי לערב. וביאר הב"י (הובא במשנ"ב סק"ט) דכשאומר הנראה בעיניך הוי רק בכלל הרהור שאינו מפרש בהדיא רק דרך רמז לצורך מוצ"ש, אבל כשאומר היה נכון עמי לערב זהו דיבור ממש. וחיזינן שיש דברים שע"י הרהור שרי ובדיבור אסור. ועיין חידושי אגדות מהרש"א (שבת ק"ג): דהטעם דדיבור אסור, לפי שאות מ' שכתוב בתחילת הפסוק "ממצוא חפצך" קאי נמי על "ודבר דבר" וכאילו כתיב "מדבר דבר", וענינו שהדיבור במלאכת שבת חשיב כמעשה, כמ"ש בבריאת שמים וארץ וישובות מכל מלאכתו אשר עשה וכתוב בדבר ה' נעשו, עכ"ד. וה"ה בזה, כיון שאומר שיושן לצורך חול, נחשב כעושה הכנה, ודמי להבאת יין מיו"ט לחבירו (הנ"ל אות א) וגלילת הס"ת משבת ליו"ט, והבאת נעלי בד לצורך תשעה באב (עיין קיצשו"ע קכה, ד בלחם הפנים) שאסור משום שעושה מעשה לצורך חול.

וכדרך זה שהאיסור הוא מפני שמזלזל בכבוד שבת מבואר גם במחצית השקל (שז סק"א) שכתב דצריך לגרוס בספר חסידים כך: לא יאמר אדם נישן כדי שנעשה מלאכתנו במוצאי שבת מפני שמראה מה שישן ונח בשבת שעושה בשביל החול אלא יאמר ננוח כי שבת היום, ואסור לומר למחר אעשה כן ואפילו חפץ לכתוב ספר תורה. – ולפי"ז כלל הספר חסידים בדבריו תרתי: – א) אסור לומר שישן כדי לעשות מלאכה במוצ"ש משום זלזול בשבת. – ב) אסור לומר אעשה למחר כך ואפילו חפץ לכתוב ס"ת כיון שאסור לעשותו בשבת ואין לדיבורו צורך היום.

ואם כן ליכא לאוכוחי מהמג"א שנקט דהאיסור משום "ודבר דבר", דלעולם ס"ל נמי דהאיסור הוא משום שמזלזל בשבת, אלא דכאשר מדבר ממלאכה אסור גם משום ודבר דבר, ולכן הוסיף המג"א בסימן ש"ז את הספר חסידים לומר דאפילו דיבור ממלאכת מצוה אסור כשאין בדיבור זה צורך היום. אבל עכ"פ גם לומר אישן כדי לעסוק בדבר שאין בו

וה"ה שינה נחשב כעשיה ע"י הדיבור ואסור משום הכנה משבת לחול.

ולתסבורים דהאיסור משום זלזול בשבת צ"ל דס"ל דלא דמי להבאת יין או חיפוש ס"ת שסוף סוף טורח בשבת לצורך חול, אבל שינה בשבת אין בה שום טירחא, ואדרבא מתענג בשבת, והכנה משבת לחול אסור רק כשטורח לצורך חול. ועוד דהלא כשישן בשבת אף שאומר שנה לצורך חול, מ"מ במציאות נהנה גם בשבת, וכבר כתבו הפוסקים (ראה מחצה"ש סי' שח סק"י, ושע"ת סי' תרצג) דכשחל פורים במוצ"ש אין לטלטל המגילה בשבת לצורך מוצ"ש אף במקום שיש עירוב משום הכנה משבת לחול, אבל אם לומד בה בשבת מותר להביאה דלא מיחזי כהכנה. וה"ה בנידו"ד אעפ"י שישן כדי שיהא ניעור בלילה, מ"מ נהנה מהשינה גם בשבת. – אי נמי יש לחלק בין הבאת יין והבאת נעלי בד לצורך ת"ב שקשור רק עם הלילה ולכן אסור, ובין שינה שהיא גם לצורך היום. ולא דמי כלל לסימן ש"ז שאין לו תועלת כלל בשבת מהדיבור, ומשא"כ בשינה גם אם נחשב כעשיה מ"מ הוי מעשה שמותר לעשות בשבת.

ואפשר דהחיי אדם וערוך השלחן ס"ל דלא דמי לטלטול המגילה, דשאני התם שאיסור הטלטול הוא מצד שלא משתמש עם המגילה בשבת ומטלטלו לצורך חול, ולכן כשקורא בה בשבת שרי שלומד בה כבר בשבת, אבל בנידו"ד כל מהות השינה הוא שירגיש טוב לכשיקום משנתו, ונמצא דכשיושן הרבה עושהו לצורך חול ממש. – וכן מובא בשולחן שלמה (רצ, הערה א) שנשאל הגרשז"א זצ"ל מהו החילוק בין טלטול המגילה דכשלומד בה בשבת שרי, ובין שינה לצורך חול שאסור אע"פ שנהנה ג"כ בשבת. והשיב, דשינה עצמה אין בה כלום וכל מהותה היא הכנה שירגיש טוב לכשיקום משנתו, ולהכי חמורה היא יותר מלימוד הכנה של קריאת המגילה עבור מוצ"ש, שבזה ניכר שלומד ויודע כבר כעת

את הקריאה, עכ"ד.

ובעיקר השאלה שנשאל הגרשז"א זצ"ל י"ל דבאמת אין שום חילוק לדינא בין הבאת המגילה בשבת ובין שינה לצורך חול, ובתרוייהו כשהכנה ניכרת ע"י האמירה אסור, וכשליכא אמירה שרי. וזהו בעצם החילוק בין הדינים, דהבאת המגילה לצורך מוצ"ש דשרי הוא משום שההכנה היא בלי אמירה וגם לומד בה בשבת וממילא איכא נמי הנאה. ומשא"כ בשינה מיירי שאומר אישן כדי שאוכל להיות ניעור במוצאי שבת, ולכן אסור כיון שהכנה עם אמירה אסורה. וגם בהבאת המגילה אסור לומר שמביא את המגילה לצורך פורים.

ועיין משנ"ב (תצד סק"ט) בשם המג"א דאם חל חג השבועות ביום ראשון, אין לשטוח העשבים בשבת, כיון שכונתו לצורך יו"ט ואין שבת מכין ליו"ט. והיינו משום דמינכר דהוא לצורך יו"ט לכן אסור לעשותו בשבת אע"ג דבשבת גופא ג"כ מקשטים העשבים את ביתו. – וה"ה בנידו"ד אע"פ שנהנה בשבת מהשינה, מ"מ כיון שמדגיש ואומר שיושן לכבוד שבת, איכא היכר שיושן לצורך חול.

ד) אם יש איסור הכנה במלאכה קלה

ושמעתי להקשות על החי"א וערוה"ש, דיסוד איסור הכנה משבת לחול נובע מזה שאסור לטרוח בשבת לצורך חול, וא"כ מסתבר דמלאכה קלה שאין בה טירחא מותר לעשותה לצורך חול, ודוגמא לזה הא דקיי"ל בשו"ע (שמ, ה) מותר לרשום בציפורן על ספר כעין קו בעלמא שיש כאן טעות סופר לזיכרון כדי להגיה הספר. ולכאורה למה לא אסרו משום דהוי כמכין משבת לחול דמכין כדי להגיה. ומשמע מזה דמלאכה קלה שאין בה טירחא שרי אף כשהיא לצורך.

וכן משמע ממה שמבואר בפוסקים ומובא במשנ"ב (שכג סק"כ) דהיו כותבין לפני שבת פלוני הגיה כך וכך מעות ופלוני כך וכך

בעצם השינה. ולכן תמה דזה אינו דבהדיא יוצא מספר חסידים דזה שרי והאיסור רק מצד דיבורו. דהא שינה אין בה טירחא שנאסריה משום הכנה, וגם נהנה בשבת מהשינה. וצ"ל דהפמ"ג לא נחית לבאר הדבר בדיוק וגם כוונתו דהאיסור מצד הדיבור.

ולא הבנתי איך אפשר לדייק כן בפמ"ג, הא בהדיא מדגיש בלשונו "ונישן" כדי לכתוב ס"ת וכו', הרי מיירי כשאומר נישן כדי לכתוב ס"ת, והיכן מצינו בדבריו שהשינה עצמה אסורה גם בלי דיבור. ואם כוונת הפמ"ג לאסור את עצם השינה הוי ליה לומר "היושן" כדי לכתוב ס"ת אסור, שמוכן מזה דעצם השינה אסורה. ותו דלא מסתבר כלל לאסור שינה עצמה בלא דיבור, דהא מבואר להדיא בשו"ע דמותר להחשיך על התחום לצורך מצוה (שו, ג), והיינו דהליכה גרידא שרי ורק כשמינכר אסור משום ממצוא חפצך, וא"כ הה"נ בשינה בלי אמירה למה יהא אסור כשיש לו תועלת מהשינה גם בשבת.

ולפרש כוונתו ע"ד הנ"ל בכוונת החי"א וערוה"ש דהאיסור הוא משום הכנה משבת לחול כיון שמהות השינה הוא שירגיש טוב לכשיקום משנתו ונמצא דכשיושן הרבה בשבת עושהו לצורך חול ממש, ג"כ לא נראה, דגם החי"א וערוה"ש מודו דהאיסור הוא רק כשאומר שישן לצורך חול דאז הוי הכנה הניכרת, ואם הפמ"ג מיירי בלא דיבור ולא מינכרא מילתא למה יאסר.

וע"כ לא נתכוין הפמ"ג לאסור את עצם השינה עצמה בלא אמירה, וכוונתו על דרך שאר הפוסקים דאין לזלזל בשבת, וזהו אשר כתב "השינה לאו צורך שבת", כלומר שמפרש שיושן לצורך חול והוי זלזול לשבת, אבל לומר סתם אכתוב ס"ת בחול שרי דהוא דיבור מצוה ואין בדיבור זה זלזול בכבוד השבת.

(ו) העולה לדינא

ומכלל דברים האמורים עולה דלדעת רוב הפוסקים האיסור לומר אישן כדי שאוכל

ולמחר בשבת כשלוקח היין, המוכר עושה נקב עם מחט על הנזיר, כמנין היין שלקח, יעוי"ש שדנו לאסור משום שטרי הדיוטות ועשיית נקב. ולכאורה למה לא אסרו לעשות כן משום מכין משבת לחול, שהרי עושה כן לצורך חול והוה לה הכנה משבת לחול. ומשמע מזה דמלאכה קלה שאיננה בגדר פעולה כלל, לא מיקרי הכנה משבת לחול, וכבר העיר מזה בספר עיונים בהלכה (הל' שבת ח"ב סימן כו) ובשו"ת נשמת שבת (ח"ד סימן שצג) עיי"ש באריכות.

ואולם בספר מאור השבת (ח"א עמ' תסא) שאל מהגרשו"א למה התיר בשו"ת הרדב"ז (סימן תרצ) לרשום בציפורן הטעות בספר כדי לתקנו למחר, ולא אסרו משום מכין משבת לחול הרי זו פעולה בכוונה חיובית לצורך חול. והשיב: "שם התיקון הוא מיד כדי לדעת שבמקום הזה יש טעות וכמו שמתר גם בחול המועד משום דחשיב כדבר האבד שמא ישכח", עכ"ד.

ולדבריו אין לנו ראייה ממה שמתר לרשום בציפורן וממה שכותבין לפני שבת כמה מעות הניח וכו' דמלאכה קלה מותרת לצורך חול, דשאני התם שהוא דבר האבד והתיקון כבר עכשיו. – ועכ"פ גם אם ננקוט דמלאכה קלה מותרת לצורך חול, י"ל דס"ל החי"א וערוה"ש דהכא גרע טפי, שע"י האמירה שישן רק לצורך חול, נראה כהכנה גמורה יותר מבקיפול דף בספר שאינו נראה כ"כ כהכנה לחול, דבלי דיבור הוי בכלל הרהור דשרי, שיכול להתפרש כעושהו לצורך היום לחזור ולעיין שם, וכדומה.

(ה) שינה לצורך חול אם אסורה בלא אמירה שיושן לצורך חול

והנה הפמ"ג (א"א שז סק"א) כתב: ונישן כדי לכתוב ס"ת בחול השינה לאו צורך שבת אסור, הא לומר כן אכתוב ס"ת בחול משמע דשרי. – ודייק בשו"ת נשמת שבת (ח"ד סימן שצא) דמשמע מדבריו דאף בלא דיבור אסור לו לישון בשבת לצורך חול, דהאיסור הוא

וכאמור כל זה להצד הא' דהאיסור הוא משום "ודבר דבר" דאיכא למימר שבדיבור לצורך מצוה שרי, אבל להצד הב' [שנקטו רוב הפוסקים] דהאיסור הוא משום דנראה כמזלזל בשבת אסור. – ומ"מ כיון דתלי בטעם האיסור המיקל יש לו על מי לסמוך, ובפרט כשאומר כן בשביל ילדים קטנים שלא ישנו בליל הסדר, ומ"מ בדליכא צורך גמור ראוי להמנע מלומר כן ואפילו אחרי השינה, לפי שנראה כמזלזל בשבת. ובערוך השלחן (הנ"ל אות ג) כתב להדיא דאפילו כדי ללמוד בערב אסור לומר אישן כדי ללמוד דזהו מכין משבת לחול.

החלפת כתונת בשבת חזון בשביל שיהיו לו בגדים נקיים בתשעת הימים

ועל דבר השאלה אם מותר להחליף בשבת חזון כתונת בשביל שיהיו לו בגדים נקיים בתשעת הימים.

הנה לכאורה שאלה זו תלויה ג"כ בג' דרכים הנ"ל (אות א) בטעם האיסור לומר אישן בשבת כדי לעשות מלאכה בערב: – א) משום ודבר דבר. – ב) דהוי זלזול לשבת. – ג) משום איסור הכנה משבת לחול.

להצד הא' י"ל דהני מילי באומר אישן כדי לעשות מלאכה בחול דהדיבור הוא על דבר שאסור בשבת, אבל החלפת כתונת היא מעשה היתר גם בשבת דעכ"פ נהנה מהבגד גם בשבת, וא"כ ליכא איסור בהאמירה. – אבל להצד הב' י"ל דההיתר הוא דוקא כשאינו אומר שמחליף לצורך חול, דבכה"ג הוי בכלל הרהור דשרי (כנ"ל אות א), אבל כשאומר שמחליף בגדים לצורך חול מינכר מילתא ואסור. – וכמו"כ להצד הג' דהאיסור משום הכנה משבת לחול אסור לומר שמחליף לצורך חול.

ובכף החיים (תקנא, צא) העתיק מה שכתב הבן איש חי (פ' דברים אות ו) דבמקומות שיש חום הרבה ומזיעין הרבה, ומוכרחים להחליף הכתונת, ובפרט הנשים,

לעשות מלאכה במוצ"ש הוא משום דנראה כמזלזל בשבת, ולפעמים נוסף על זה גם איסור "ודבר דבר" כשהדיבור הוא על מלאכה שאסור לעשותו בשבת. ולדעת החיי אדם וערוך השלחן טעם האיסור הוא משום דנראה כהכנה משבת לחול.

וכיון שלרוב הפוסקים האיסור הוא משום שנראה כמזלזל בשבת, נראה שאין לומר אפילו בערב שבת או בשבת אחר השינה שהשינה היא לצורך חול, וכל שכן בשבת עצמה. ואפילו שכוונתו לישן כדי שיהיה ער בליל הסדר או בליל שבועות וכדומה שהם דברים של מצוה, אבל נראה עכ"פ כמזלזל בשבת בזה שיושן כדי לקיים מצוות אלו במקום שייחס את השינה למצות עונג בשבת.

ואולם להצד דהאיסור הוא משום ממצוא חפצך ודבר דבר, יש לצדד דכשהדיבור הוא לצורך מצוה שרי, וכנ"ל (אות א) עיי"ש. ושוב ראיתי בשו"ת אז נדברו (ח"ד סימן מו אות ב) שנשאל אם מותר לומר נלך לישן כדי שנוכל ללמוד במוצאי שבת. והשיב: האיסור הוא משום ממצוא חפצך דאסור להכין עצמו בשבת לדבר שאסור בשבת, וממילא לדבר מצוה מותר, עכ"ל.

וגם בשו"ת באר משה (ח"ו סימן קה) נשאל בזה אם מותר לומר בשבת שהולך לישון כדי שיהיה אפשר לו להיות ניעור במוצאי שב"ק כדי ללמוד כל הלילה (כגון שחל שבועות במוצ"ש"ק). ואם תמצא לומר דשרי, אם מותר לומר שהולך לישון כדי שיהיה אפשר לו לעשות דבר מצוה במוצ"ש"ק, והדבר מצוה כרוך עם מלאכה שאסור לעשותה בשבת. – והשיב בזה הלשון: מפורש בתורת שבת (רצ, א) דשרי לומר בשבת "אישן היום כדי שאעשה מצוה במוצ"ש"ק", וכן מפורש בדבריו (בסימן שז סק"א) באריכות. ולומר "אישן בשבת כדי שאכתוב ס"ת במוצ"ש"ק", אסור. [וה"ה לדבר רשות אף שאין בו מלאכה]. אבל לעשות מצוה שאין בה שום מלאכה, שרי ושרי ע"ש, עכ"ד.

התענית, דכל כה"ג בודאי אסור, עיין ערוך השלחן (רצ, א) שכתב לענין שינת צהרים שאסור לומר אישן כדי לעשות מלאכה בערב ואפילו כדי ללמוד בערב דהוי כמכין משבת לחול. ועיין ספר חק לישראל (סימן מח) שלא יאמר בערב פסח שחל להיות בשבת, אישן כדי להיות ניעור בלילה ע"ש, ואף שהוא לדבר מצוה, היינו בדיבור אבל לישון ולהרהר כדי שיוכל להיות ער בלילה מותר ע"ש (סימן לח ובהגה שם אות פ). וזה מותר אפילו לדבר חול.

אולם בשו"ת באר משה (ח"ו בהשמטות לסימן קה) כתב דלא מבעיא אם בעצמו לוקח הכתונת בלא אמירה בפה בודאי שרי, אלא גם אם אומר לאשתו שתתן לו ג"כ שרי, דעכ"פ נהנה מהכתונת הנקי גם בשבת דלכבוש כתונת נקי חדש היא הנאה לאדם יותר ממה שילבוש הכתונת שלבש בערב שבת קודש הגם שהכתונת עדיין נקי דאי אפשר שבימי הקיץ החמים לא נתלכלך קצת ולא נקלט ריח זיעה כל שהוא מערש"ק עד זמן שפשטו בערב. ולכן מותר אפילו בשבת אחה"צ כשהולך לישון לפשוט הכתונת שלבש בבוקר ולהחליף אחר שינת הצהרים לכתונת נקי אחרת.

ולכאורה הבאר משה לשיטתו (לעיל אות ו) דטעם האיסור לומר אישן כדי לעשות מלאכה במוצ"ש הוא משום ממצוא חפצך ודבר דבר, ולכן ס"ל דרק אמירה של מלאכה אסור, אבל אמירה על פעולות מותרות שנהנה מהן גם בשבת שרי, ולכן מתיר גם אמירה בהחלפת כתונת. – אבל להטעם הב' דהאיסור משום זלזול אין לומר כן בשבת.

לומר בסעודת שבת שאוכל יותר כדי שיוכל לצום בת"ב

ועל דבר השאלה כשחל ערב תשעה באב בשבת אם מותר לומר שמרבה באכילה כדי שיהיה לו כח לצום בתשעה באב.

הנה עצם האכילה בלי אמירה פשיטא דשרי, ואע"פ שכוונתו לצורך התענית, דעכ"פ

כיצד יעשה, ילבש קודם שבת את הכתונת המכובסת שיש לו שיעור שעה א' ויפשיטנה ויצניענה ללבושה אחר שבת בתוך שבוע זה שחל בו ט"ב. אבל אם שכח לעשות תקנה זו קודם שבת ונזכר ביום שבת לא יעשה כן ללבוש המכובסת שעה א' ויפשיטנה כדי ללבושה אחר שבת דא"כ נמצא הוא מכין משבת לצורך חול. אלא כיצד יעשה יפשוט הכתונת שעליו שלבש אותה בליל שבת וילבש במקומה המכובסת ותשאר עליו ולא יפשיטנה ביום ההוא ואז אותם כתונת שפשט ביום שבת ילבשנה אחר שבת כי עדיין לא נעשה בה זיעה ולכלוך מאחר שלא לבש אותם זמן הרבה וכן יעשה באנפלאות ושאר בגדים הצריך להם בשבוע זה, עכ"ד. וכ"כ בשו"ת רב פעלים (ח"ד חאו"ח סו"ס ט), וכן כתב להלכה בשש"כ (כח, עו).

וצריך לומר דהני מילי כשאומר שמחליף לצורך חול, אבל כשמחליף בלי אמירה שהוא לצורך חול הוי בכלל הרהור דשרי אף כשעושה מעשה וכמו שמותר להחשיך כיון שיכול להתפרש כמעשה היתר, וה"ה בהחלפת בגדים שעכ"פ נהנה גם בשבת כל שלא מדגיש שהוא לצורך חול שרי.

ושוב ראיתי בשו"ת בצל החכמה (ח"ד סימן קלח) שכתב דמי ששכח ולא הכין בגדים נראה שמותר לו להכין גם ביום ש"ק. דהיינו ביום ש"ק בבוקר ילבש כתונת אחרת לא זו שלבש בעש"ק לפני כניסת היום אף שהיא נקיה עדיין, ואותה ישים למשמרת. וכן אחר שינת צהרים ילבש אחרת. ואף שהוא עושה כן בכוונה שתהינה לו כתונות נקיות מוכנות לימי החול עד התענית, אין בכך כלום דהרהורים מותרים ובפרט כי מה שהוא עושה בשבת דהיינו לבישת כתונת אחרת נקי הוא כבוד שבת. ובלבד שלא יוציא הדבר בפיו, וכגון שהוא מבקש מאשתו שבת בבוקר או אחר הצהרים כתונת אחרת, לא יאמר תני לי כתונת אחרת כי את זה שלבשתי בכניסת השבת אז בבוקר אני רוצה להשאיר לימי החול עד

דומה יותר לקריאת המגילה דאף אם ריבוי האכילה היא לצורך תשעה באב, מ"מ יש לו תועלת בשבת וכנ"ל דבשבת ירבה בפירות ומיני מגדים כדי להשלים מנין מאה ברכות, ועדיף אם כן משינה דמהותה שירגיש טוב לכשיקום משנתו. – מ"מ ע"י האמירה שאוכל לצורך תשעה באב הוי הכנה הניכרת ואסור.

ולמעשה כתב בשש"כ (כח, עז) דתשעה באב שחל ביום ראשון, מותר לאכול ולשתות יותר מהרגיל בסעודה שלישית, גם אם כוונתו כדי להקל על הצום, אבל לא יאמר שעל מנת כן אוכל, עכ"ד.

וכעין זה כתב אאזמו"ר שליט"א בשו"ת משנת יוסף (ח"ד עניני או"ח סימן מב) דאנשים שבולעים כדורי קלי-צום לפני התענית, אזי כשחל ערב תשעה באב בשבת, כדי שלא יכנסו לחשש רפואה בשבת ואיסור הכנה משבת לחול, יבלעו כדור אחד בערב שבת, ואת היתר, ימיסו במשקה עד שלא יהא ניכר ממשו (ורצוי לכן במשקה כהה) ויכולים אח"כ לשתות המשקה בשבת, וגם יכולים לכתוש ולפרר הכדור בע"ש על גבי מאכל, ולאכלו בשבת מעורב עם המאכל, ולא יאמרו שאוכלים להקלת הצום. – ולא הוי הכנה משבת לחול, כיון שהוא בשינוי, ואינו אומר שלוקח הכדור כדי שיוכל להתענות, כמו ליטן בשבת אחה"צ שמותר, אם אינו אומר כדי שנוכל לעשות מלאכתנו במוצאי שבת (ראה משנ"ב רצ סק"ד).

וכאמור לכאורה תליא בג' טעמים הנ"ל, ולכן לכתחילה לא יאמר כן, אבל במקום הצורך, כגון כשאחד מבני הבית ממעט באכילה ויש לחוש שלא יוכל אחר כך להתענות כראוי, מותר להזכיר לו שישתדל לאכול ולשתות יותר כדי שיוכל להתענות, דעדיף עכ"פ מסתם טירחא והכנה שהיא רק לצורך חול.

האכילה עצמה לא מינכרא שהיא לצורך חול, דגם בשבת צריך להרבות באכילה, וכדכתב בשו"ע (רצ, א) "ירבה בפירות ומגדים ומיני ריח כדי להשלים מנין מאה ברכות", וכל עוד שלא מדגיש שהאכילה לצורך חול נראה שאוכל לכבוד שבת קודש, ובהרהור שרי (כבשו"ע שו).

וכעין זה כתב בספר חק לישראל להגר"י וולץ זצ"ל (סעיף לח): ויש נוהגים לאכול בערב פסח מאכלי חלב, וכתבו הספרים משום שחלב מכביד הגוף כמו ביעל גבי סיסרא ומפיל שינה על האדם, וישנו ביום ויהיו הכל נעורים בלילה ומקיימים מצות סיפור יציאת מצרים כראוי. ושם (בהגה פ') "ואף דאין לומר בשבת אישן כדי שאוכל להיות נייעור בלילה אבל במחשבה ודאי דאין חשש".

אבל לומר שאוכל כדי שיוכל להתענות תלוי לכאורה בג' הטעמים שנתבארו בדברי ספר חסידים שלא יאמר אישן בשבת כדי לעשות מלאכה בערב.

להצד הא' דהאיסור משום "ודבר דבר" נראה דמותו לומר כן, וכשו"ת באר משה (הנ"ל) דמותו לומר שמחליף בגדים בשבת לצורך תשעת הימים דכיון שבמציאות נהנה גם בשבת שרי. – אבל להצד הב' דהאיסור משום זלזול בשבת, לא יאמר שאוכל כדי שיוכל להתענות. – וכמו כן להטעם הג' דהאיסור משום הכנה משבת לחול לא יאמר שמרבה באכילה מפני התענית.

והאמנם דלסברת הגרשז"א (הנ"ל אות ג) החילוק בין טלטול מגילה לצורך מוצ"ש דשרי כשקורא בה בשבת, ובין שינה לצורך חול שאסור דכל מהותה היא הכנה שירגיש טוב לכשיקום משנתו, ולהכי חמורה היא יותר מלימוד הכנה של קריאת המגילה עבור מוצ"ש שבזה ניכר שלומד ויודע כבר כעת את הקריאה. – ולפי"ז יש לצדד דאכילה בשבת